

Дослідники вважають, що сьогодні кожному другому школяреві у віці від 13 до 15 років хоча б раз пропонували одурманюючий препарат. Приблизно третина з них скористалася такою пропозицією. Значна частина підлітків-наркоманів живуть у повній сім'ї (з обома батьками). Головне тут – не склад сім'ї, а атмосфера, що створюється в ній, емоційна близькість і довіра домочадців один до одного.

Набагато поширенішим у нашій культурі є алкоголізм. І наслідки можуть бути не менш плачевними, ніж у разі вживання наркотиків. Дитиною алкоголіка бути дуже образливо. Діти стараються нікому не говорити про проблему в сім'ї, навіть самим собі. Тато дуже зайнятий вином. Мама засмучена і зайнята татом. Зазвичай алкоголік – більш улюблена її дитина. Ролі, які можуть брати на себе діти в таких сім'ях: бунтар, відповідальна дитина, втрачена дитина. Бунтар виконує в сім'ї роль “козла відпущення”, тим самим, відволікаючи увагу від питушого алкоголіка. Його “бунт” дає причину батькові напиться. Такі діти постійно порушують правила, часто кидають школу, рано одружуються або заводять незаконну дитину. Відповідальний – це звичайно старший з дітей, який перебирає на себе багато обов'язків по дому. Його роль – запобігати конфліктам. Назва цієї гри – “мир за всяку ціну”. Втрачена дитина навчилася тікати від реальних подій у світ фантазій і стаючи дорослою, вона рідко знає про спрямованість і мету в житті, продовжує відчувати себе людиною безсилою, що не має вибору.

Висновок: агресивність, лінь, девіантна поведінка, гальмування соціальної зрілості, невпевненість, нездатність встановлювати міцні емоційні контакти і т.д. – все це як риси особистості дитини формується унаслідок деструктивних стилів поведінки батьків відносно своїх дітей.

Державна і відомча статистика, матеріали спеціальних досліджень, аналіз звертань дітей і підлітків в служби екстреної психологічної допомоги свідчать про високу потребу підростаючого покоління в захисті їх законних інтересів, наданні медико-соціальної, психологічної, правової, педагогічної та інших видів допомоги і підтримки. На жаль, сьогодні важко знайти достовірну інформацію про те, скільки на сьогодні дітей опинилося у важкій життєвій ситуації.

Отже, практичні працівники органів охорони здоров'я, освіти, соціального захисту населення з метою застосування адекватних ефективних заходів у своїй повсякденній діяльності захисту прав дитини повинні мати уявлення про дітей, що опинилися у важкій життєвій ситуації, про діагностику і реальні шляхи запобігання такої ситуації і сприяти зміцненню інституту сім'ї.

Список використаних джерел

1. Буянов М.И. Ребенок из неблагополучной семьи: Записки дет. психиатра: Кн. для учителей и родителей. – М.: Просвещение, 1988. – 207 с.
2. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2005. – 448 с.
3. Семейная социализация // Андреева Т.В. Семейная психология. Учебное пособие. – СПб.: Речь, 2004.
4. Понятие и типы неблагополучных семей // Целуйко В.М. Психология неблагополучной семьи: Книга для педагогов и родителей. – М.: Издательство “ВЛАДОС”. – ПРЕСС, 2003. – С.82.
5. Беседин А.А. Неблагоприятные семейные стереотипы как фактор формирования девиантного поведения подростка // Вестник международного славянского университета. Серия “Социология”. – Т4. – 2001. – №4.
6. Балакірева М.О. Про становище сімей в Україні: доповідь за підсумками. Навч. посібник. – К.: Знання-Прес, 2000, 211 с.

The family is the primary institution of socialization of man. It can be a powerful factor of development, emotional and psychological support person and a source of human mental injuries, and associated various personality disorders. The article reveals the types, especially the disadvantaged families and their negative impact on the socialization of minors.

Key words: Socialization, family, minors, disadvantaged families.

Отримано: 29.03.2010

УДК 159.9.019.4-057.847

І.Я.Мельник

Психологічні особливості формування просоціальної поведінки молодшого школяра

Автор у статті розкриває особливості формування просоціальної поведінки молодших школярів з урахуванням її когнітивно-мотиваційних складових. Представлено аналіз теорій, які розглядають систему вивчення формування соціальної компетентності.

Ключові слова: молодші школярі, просоціальна поведінка, моральність, теорії соціального розвитку.

Автор в статті раскрыває особенности формування просоціального поведінки молодших школярів з урахуванням його когнітивно-мотиваційних складових. Представлено аналіз теорій, представляючих систему вивчення формування соціальної компетентності.

Ключевые слова: младшие школьники, просоциальное поведение, моральность, теории социального развития.

Постановка проблеми. Актуальність формування просоціальної поведінки є важливим соціальним явищем на сучасному етапі розвитку суспільства. Своєчасним засобом розвитку моральних якостей є врахування сензитивності у дітей молодшого шкільного віку. Саме це виступає передумовою формування просоціальної поведінки, яка здійснюється шляхом інтегративних впливів між вихованням в сім'ї та взаємодіями учня в школі. Результат внутрішньої діяльності дитини над власними переживаннями та певна реакція на покарання чи похвалу допомагають сформуванню основи просоціальної поведінки. Актуальність вчасного формування у молодших школярів передумов морального вчинкового вибору із врахуванням розуміння потреби в моральності, як когнітивної складової та бажання здійснити правильний вибір, як мотиваційної складової забезпечує психологу необхідний ґрунт для формування основ стійких проявів просоціальної поведінки. Враховуючи аргументацію та важливість вивчення даного питання необхідно чітко визначити методологію проблеми.

Так, метою даної статті є аналіз особливостей формування просоціальної поведінки з врахуванням її когнітивно-мотиваційних складових.

Аналіз останніх досліджень. В науковій літературі просоціальну поведінку людини розглядають – “як альтруїстичні дії, націлені на благополуччя інших, надання їм допомоги” [7, с. 532]. Альтруїзм (від лат. alter – інший) – у психології – вид діяльності, безкорислива турбота про благо людей, готовність поступатися і жертвувати особистими інтересами заради іншої людини [7, с. 12]. Форми просоціальної поведінки різноманітні: від простої любов'язності до серйозної благодійної допомоги, яку надає людина іншим людям, іноді з великою шкодою для себе, ціною самопожертвування. Деякі психологи вважають, що в основі такої поведінки формується особливий мотив, і називають його мотивом альтруїзму (мотивом допомоги, мотивом турботи про інших людей) [8, с. 532]. При альтруїстичній поведінці акти турботи про інших людей здійснюються за власним переконанням людини, без будь-якого розрахунку чи тиску зі сторони.

Розглядаючи особливості формування просоціальної поведінки, а саме когнітивно-мотиваційний компонент вчинку, необхідно зазначити вплив середовища. Також біхевіористи відмічають значення наслідування, як фактора соціального навчання, говорять про важливу роль зразків поведінки дорослого, акцентують увагу лише на зовнішньому аспекті цього процесу, на присвоєнні зразків, наслідуванні і системі заохочень і покарань Оригінальну позицію відносно специфіки морального розвитку виявляємо в соціально-когнітивній теорії А. Бандури [1]. На думку А. Бандури, поведінка посилюється саморегулюючими спонуканими через мотиваційну сферу. Рівень мимовільної мотивації суб'єкта залежить від типу й цінності спонукань і природи норм поведінки.

При постановці завдання були визначені шляхи вивчення когнітивно-мотиваційного компоненту просоціального вчинку, визначення впливу контролюючого середовища в соціально-когнітивних та біхевіоральних теоріях. При постановці проблеми враховувалась важливість практичних завдань вивчення аспектів формування просоціальної поведінки як головного профілактичного заходу запобігання аморальності та асоціального розвитку дитини молодшого шкільного віку.

Основна частина. Просоціальна поведінка людини може бути ситуативною, яка актуалізується в діях суб'єкта в конкретних небезпечних ситуаціях (наприклад, врятування дитини ціною власного життя). Альтруїзм може стати свідомою ціннісною орієнтацією, яка визначає поведінку особистості в цілому; у цьому випадку він перетворюється в сенс життя особистості.

Просоціальна поведінка виконує деякі важливі функції як для суспільства, так і для індивіда. Численні дослідження в соціальній психології показують, що просоціальні вчинки здійснює особистість, щоб:

- 1) поліпшити власне благополуччя;
- 2) підвищити соціальний статус і заслужити схвалення інших;
- 3) підтримати образ “я”;
- 4) врівноважити власний настрій і емоції.

Дослідження морального розвитку в рамках біхевіоризму значною мірою зводяться до розвитку просоціальної поведінки, формування соціальної компетентності. Як основне завдання морального розвитку виділяється завдання соціалізації маленьких дітей – навчити їх спрямовувати свої агресивні почуття в певне русло й у той же час спонукати їх до позитивної соціальної поведінки. Результати експериментальних досліджень в цьому напрямку показали, що просоціальна поведінка спонукає людину чимось

жертвувати, передбачає певні витрати або навіть ризик і може бути реакцією на позитивні мотиваційні або емоційні стани. Просоціальна поведінка формується під впливом соціального середовища і опосередковується дружніми відносинами, піклуванням, соціальним розумінням або навпаки провокує прояви асоціальної поведінки.

Результаті досягнення певних цілей виникає самозадоволення, яке тягне за собою формування мотиву прикладати максимум зусиль, необхідних для досягнення бажаної поведінки. Самооцінка визначається також минулою поведінкою – її впливом на постановку цілей. Інший фактор, що впливає на самооцінку, що регулює поведінку – особиста зацікавленість у діяльності. У тих сферах життя, які впливають на благополуччя й самоповагу, самооцінка виробляється постійно. Значною мірою на самооцінку впливає те, яким чином люди сприймають причини своєї поведінки. А.Бандура стверджує, що реакції самооцінки регулюють великий спектр поведінки людини й, у першу чергу, поведінку відповідно до моральних вимог, норм. Коли люди порушують свої внутрішні норми поведінки, вони схильні засуджувати себе й тривожитися, тому що в ході соціалізації дитина неодноразово переживала послідовність подій: провинна - внутрішній дискомфорт – покарання – полегшення [1]. Зважаючи на цю схему, дії, що не відповідають внутрішнім нормам, викликають самоосуд, негативну самооцінку, що не проходять доти, поки не наступить покарання.

Дослідження показали, що просоціальна поведінка бере початок у дошкільному дитинстві й може бути виявлена в дітей уже в ранньому віці. Так, деякі дослідники припускають, що моральне почуття виникає на другому році життя дитини. Ряд досліджень, проведених останнім часом, дозволяє нам припустити, що діти раннього віку демонструють емпатійні відносини як первинне осмислення стандартів просоціальної поведінки, як фактор, що визначає подальший розвиток моральної свідомості.

Займаючись вивченням альтруїзму, дослідники зазвичай звертають увагу на мотиваційну сферу особистості. Разом з тим поведінкові прояви на користь іншого, що реалізуються соціальними очікуваннями або навіть збільшенням самоповаги суб'єкта, не можуть відноситися до альтруїстичних; відповідно, в альтруїзмі важлива ідея повної безкорисливості, яка в явному чи прихованому вигляді мається на увазі дослідниками, але наявність якої психологічно вловити і довести дуже складно. Які ж методи виховання “безкорисливої поведінки”?

Дж.Аронфред (J.Aronfred, 1970) [9], що здійснив, з нашої точки зору, плідну спробу дослідження умов формування альтруїстичної

поведінки, вказував, що фактичне моралізування дорослого має значно менший, а іноді і зворотній ефект для прояву дитячої допомоги, співчуття, щедрості, ніж техніка навчіння, що ґрунтується на виявленні наслідків альтруїстичного вчинку. Подібна поведінка витікає з позитивного досвіду сімейних відносин дитини. Цю ідею доповнив Е. Стауб (E.Staub, 1974), довівши, що рольова гра, в якій дитина стає то в позицію потребуючої допомоги, то в позицію, що її здійснює, сприяє наступному прояву просоціальної поведінки.

Прихильники теорії соціальних норм інтерпретують альтруїстичну поведінку виходячи з двох суспільних норм. Вони вважають, що альтруїстична поведінка мотивується або нормою взаємності, або нормою соціальної відповідальності. Норма взаємності властива переважно стосункам рівних з рівними. Діти надають допомогу тому, хто надає її їм, очікуючи на взаємну відповідь. У другому випадку допомога мотивується нормою соціальної відповідальності – залежне положення не дозволяє дати стільки ж, скільки отримуєш.

У зв'язку з цим можна констатувати, що прояви альтруїзму пов'язані з двома мотивами: морального обов'язку (МО) і морального співчуття (МС) [5, с. 221]. Людина з МО здійснює альтруїстичні вчинки заради морального задоволення, самоповаги, гордості, підвищення моральної самооцінки (уникання або усунення спотворення моральних аспектів Я-концепції уявлення про себе), ставлячись при цьому до об'єкта допомоги абсолютно по-різному. Допомозі властивий жертвенний характер (“відриває від себе”). Люди з МО (а це зазвичай люди авторитарного типу) характеризуються підвищеною особистою відповідальністю.

Людина з МС проявляє альтруїзм в зв'язку з ідентифікаційно-емпатійним злиттям, ототожненням, співпереживанням, але іноді не доходить до дії. Її допомога не має жертвенного характеру, альтруїстичні прояви нестійкі через можливе зменшення ідентифікації і підвищення особистої відповідальності.

Встановлено, що 15% людей взагалі не мають цих мотивів, решта приблизно порівну поділяється на тих, хто має однакову силу обох мотивів, і тих, у кого один з мотивів домінує.

С.Шварц (S.Schwartz, 1977) [11] розробив процесуальну модель альтруїстичної дії, що включає в себе 4 стадії і 9 етапів.

1. Стадія актуалізації – сприймання потреби і відповідальності:
 - усвідомлення того, що людина знаходиться в стані потреби;
 - розуміння того, що існують дії, здатні полегшити її становище;
 - визнання своєї здатності сприяти такому полегшенню;
 - сприймання себе певною мірою відповідальним за зміну ситуації.

2. Стадія обов'язку – конструювання норм і зародження переживання морального обов'язку:

– активізація існуючих раніше або заданих ситуацією особистісних норм.

3. Стадія захисту – розгляд потенційних реакцій, їх оцінка і переоцінка:

– визначення витрат і оцінка можливих наслідків;
– перевизначення ситуації та її переоцінка шляхом заперечення: стану потреби (її реальності або серйозності), відповідальності за свої дії, доречності актуалізованих перед цим норм;
– повторення попередніх етапів з врахуванням зроблених переоцінок.

4. Стадія реакції: дія або не дія.

На жаль, С.Шварц не вказує, до якої стадії або етапу належать виділені ним три причини здійснення допомоги: емоційне або емпатійне збудження, актуалізація соціальних очікувань (позитивні або негативні оцінки з боку інших) і привабливість самооцінок (збереження свого “Я” у власних очах, уникання обмеження почуття власної гідності); він не вказує також, наскільки описані ним стадії відповідають альтруїстичній поведінці (очевидно, що визначення витрат і оцінка з боку інших суперечать розумінню альтруїзму).

У дослідженнях Є.В.Субботського [10] зроблена спроба визначити періодизацію розвитку моральної поведінки на підставі трьох основних векторів становлення моральної регуляції:

– операційно-технічна сфера (уміння, знання, навички і умови реалізації завдань);
– рівень довільності поведінки;
– особливості мотиваційної сфери.

На першому етапі (4-5 років) формуються інтелектуально-вольові передумови моральної поведінки, відпрацьовується програма моральної поведінки у вербальному плані і операційно-технічні можливості її реалізації. Дотримання моральної регуляції контролюється з боку дорослих.

На другому етапі дитина стає активним “втілювачем і захисником” моральних норм і правил поведінки. Контроль з боку однолітків є одним з основних факторів регуляції поведінки старших дошкільнят. Цей період характеризується наявністю яскраво виявленої суперечності вербального і реального плану поведінки. Вербальний план переважно демонструє підпорядкування моральним вимогам, у той час як у реальному плані вони часто порушуються.

На третьому етапі відбувається подальше опосередкування морального контролю. Воно полягає у формуванні довільних умінь

планувати і передбачати свої дії. У дитини розвивається чутливість до передбачуваного зовнішнього контролю. Як результат, на цьому етапі складається форма “прагматичної мотивації”, яка регулює цю діяльність. На цьому етапі в дитини, завдяки реалізації відносно неї альтруїстичного стилю спілкування, формується ще одна форма морального мотиву, яка виявляється в моральній самооцінці. Вона виникає в результаті злиття засвоєних дитиною на вербальному рівні моральних норм і альтруїстичного типу спілкування, яке переживає дитина. Так, І.Д.Бех розвинув положення про прагматичне та альтруїстичне спілкування: “Альтруїстичний тип спілкування виникає тоді, коли одна сторона чи обидві реалізують безкорисливу поведінку” [2, с. 25].

Важливою властивістю особистості, що сприяє альтруїстичній поведінці, є схильність до співпереживання людині, яка потребує допомоги (емпатія). Чим більше людина схильна до співпереживання, тим вища її готовність до допомоги в конкретному випадку (Дж.Кок та інші [J.Coke, C.Batson, K.McDevis, 1978]) [4].

На думку Т.П.Гаврилової [3], емпатія може проявлятися в двох формах – співпереживання і співчуття. Співпереживання – це переживання суб'єктом тих же почуттів, що відчуває інший. Співчуття – це чужине відношення до переживань, нещастя іншого. Перше ґрунтується більшою мірою на власному минулому досвіді і пов'язане з потребою у власному благополуччі, з власними інтересами; друге засноване розумінні неблагополуччя іншої людини і пов'язане з її потребами та інтересами. Звідси співпереживання більш імпульсивне, більш інтенсивне, ніж співчуття. Нам видається, що співчуття не завжди відображає емпатію, воно може проявлятися навіть безпристрасно, просто з ввічливості. Крім того, Л.П.Калінінський з співавторами вважають [6], що при розподілі емпатійних реакцій правильніше було б говорити не стільки про критерії різноспрямованості потреб, скільки про ступінь емоційного залучення свого “Я” під час такої реакції. Вони вважають, що співпереживання є більш індивідуально властивістю, оскільки пов'язане з такою типологічною особливістю, як слабкість нервової системи, а співчуття – особистісною властивістю, яка формується в умовах соціального навчання.

Т.П.Гаврилова виявила, що співпереживання, як більш безпосередня концентрована форма емпатії, характерна більшою мірою для молодших школярів, а співчуття як більш складна опосередкована моральним знанням форма емпатійного переживання – для підлітків.

Чим більшою мірою у моральній поведінці присутнє безкорисне прагнення діяти в інтересах інших, без реальної винагороди за це,

тим вище рівень альтруїстичності учнів. На основі уявлень Т.П.Гаврилової щодо характеристики емпатії – про спрямованість (альтруїстичну, егоїстичну) та про стійкість прояву (стійку чи нестійку) – були виділені 5 типів мотивації моральної поведінки молодших школярів [3].

Стойкий альтруїстичний тип – для учнів даного типу властиве добре знання моральних норм та правил, позитивне ставлення до них, безкорисні дії в інтересах інших.

Нестійкий альтруїстичний тип – учні цього типу характеризуються знанням норм та правил поведінки, позитивним ставленням до них, діями залежно від змісту ситуації.

Нестійкий егоїстичний тип – учні, яким властивий даний тип, характеризуються недостатнім знанням норм та правил поведінки, ситуативним ставленням до них, діями залежно від змісту ситуації, значущості об'єкту альтруїзму.

Стойкий егоїстичний тип – для учнів цього типу характерне недостатнє знання норм та правил поведінки, негативне ставлення до них, дії в інтересах власного добробуту.

Тип невизначеної мотивації – учням даного типу властиві стійкі коливання поведінки від альтруїстичної до егоїстичної.

Серія діагностичних завдань дозволила виявити результати, які подані в таблиці 1. У першому класі виявилися стійкі альтруїсти (19,3%), нестійкі альтруїсти (23,8%), нестійкі егоїсти (22,1%), стійкі егоїсти (25,4%), а також учні з невизначеними мотивами поведінки (9,4%). У другому класі значно зросла група учнів з домінуючими альтруїстичними мотивами поведінки (26,1%), разом з тим виявилось менше школярів з домінуючими нестійкими альтруїстичними мотивами (23,3%) та нестійкими егоїстичними мотивами поведінки (20,1%). В порівнянні з першим класом менше стало стійких егоїстів (22,3%) та дітей з невизначеними мотивами поведінки (8,2%).

Таблиця 1

Типи мотивів моральної поведінки молодших школярів

Типи мотивів моральної поведінки	Кількість учнів, %		
	1 клас	2 клас	3 клас
Стойкі альтруїстичні	19,3	26,1	35,9
Нестійкі альтруїстичні	23,8	23,3	22,4
Нестійкі егоїстичні	22,1	20,1	19,1
Стойкі егоїстичні	25,4	22,3	16,5
Тип невизначеної мотивації	9,4	8,2	6,1

У третьокласників простежувалось подальше зростання кількості учнів, які належать до групи стійких альтруїстів, а в порівнянні з першим класом їх кількість зростає майже в два рази (35,9%).

Разом з тим встановлено стійке зменшення школярів, що належать до групи нестійких альтруїстів (22,4%), нестійких егоїстів (19,1%). Стрімке падіння кількості обстежуваних виявилось у групі стійких егоїстів (16,5%) та учнів з невизначеною мотивацією поведінки (6,1%).

Оскільки у перших-других класах учні не повністю усвідомлюють поняття моральних норм, ще вузько оцінюють наслідки моральних вчинків, вплив дорослих на них є досить значним, тому при скоєнні просоціального (асоціального) вчинку вони орієнтуються на оціночне ставлення дорослого до цього вчинку. При порушенні просоціального вчинку діти ще не можуть чітко визначитися, чим саме керувалися, які мотиви переслідували.

Отже, досліджуючи мотиви поведінки молодшого школяра при здійсненні морального вчинку, ми спостерігаємо досить динамічні зміни мотивів поведінки у респондентів у період з першого по четвертий класи. На становлення мотивів поведінки учнів молодшого шкільного віку впливає багато факторів: ставлення до морального вчинку вчителя, однолітків, старших друзів і т.д. Вплив цих факторів у кожному віковому періоді молодшого шкільного віку є досить різним. Роль кожного з них то сильнішає, то слабшає при проходженні учнів від першого до четвертого класу.

Висновки. Отже, слід зазначити, що експериментальні дані свідчать про домінування у першокласників егоїстичних мотивів. Поступово, в процесі навчання і виховання, в другому, а особливо в третьому класах, значно підвищується відсоток дітей, що належать до стійких альтруїстів, і водночас значно зменшується відсоток тих, які належать до стійких егоїстів. Це, на наш погляд, свідчить про те, що стійкі альтруїстичні мотиви стимулюють моральну поведінку учнів, тим самим зменшуючи прояви аморальної поведінки, яка спонукається стійкими егоїстичними мотивами. Враховуючи підходи біхевіоризму до розуміння морального розвитку моральність зводиться до просоціальної поведінки, орієнтація на вигоду, соціальне або внутрішнє схвалення приписується фактично всім проявам моральної поведінки. Разом з тим в рамках теорії навчання був виділений взірець моральної поведінки дорослого як фактор морального розвитку.

Подальші напрямки досліджень. Результати експерименту не обмежують коло зацікавленості проблемою констатації моральної

спрямованості у дітей молодшого шкільного віку. Подальші дослідження спрямовуються на підготовку розвиваючої програми формування просоціальної поведінки у дітей молодшого шкільного віку.

Список використаних джерел

1. Бандура А. Теория социального научения. – СПб.: Евразия, 2000. – 320 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтовний підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод. видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
3. Гаврилова Т.П. Анализ эмпатийных переживаний младших школьников и младших подростков: Психология межличностного познания. – М., 1981.
4. Гаврилова Т.П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии // Вопросы психологии. – 1975. – №2. – С.147-158.
5. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2008. – 508 с.
6. Калининский Л.П., Богданова Н.В., Петрова Т.Е., Смоленская Л.М. Функциональная классификация эмпатии как феномена социальной перцепции // Психология общения и проблемы коммунистического воспитания: Тезисы докладов. – Омск, 1981.
7. Психологічний словник / За ред. В.І. Войтка. – К.: Вища школа, 1982. – 215 с.
8. Психология: Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского и М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., исправл. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
9. Субботский Е.В. Исследования проблем взаимопомощи и альтруизма в зарубежной психологии // Вопросы психологии. – 1977. – №1. – С.164-174.
10. Субботский Е.В. Формирование морального действия // Вопросы психологии. – 1979. – №3. – С.47-55.
11. Schwartz S.H. Normative influence on altruism. *Advances in Experimental Social Psychology*. V.10. – N.Y., 1977.

The author of the article reveals the features formings of moral junior school settings prosocially a behaviour with an account her cognitive-motivational constituents. Presented by the analysis of theories that reveal the formation of the social system of study skills.

Keywords: younger students, moral settings prosocially a behavior, morality, theories of social development.

Отримано: 14.03.2010

Психологічний аналіз агресивності як передумови делінквентної поведінки неповнолітніх

У статті розглядаються питання агресивності неповнолітніх як передумови делінквентної поведінки, проводиться аналіз наукових підходів до визначеного питання. Висвітлюються психологічні та ситуативні фактори, які впливають на виникнення агресивності.

Ключові слова: психологічний аналіз, агресивність, передумови, поведінка, неповнолітні, психологічні фактори, ситуативні фактори.

В статье рассматриваются вопросы агрессивности несовершеннолетних как предпосылки делинквентного поведения, проводится анализ научных подходов по этому вопросу. Освещаются психологические и ситуативные факторы, которые влияют на возникновение агрессивности.

Ключевые слова: психологический анализ, агрессивность, предпосылки, поведение, несовершеннолетние, психологические факторы, ситуативные факторы.

У теорії, що пояснює природу агресивності, існує три відмінних один від одного підходи. Всі вони відображають погляди й емпіричний досвід конкретних досліджень і психологічних шкіл різного часу.

У зв'язку з тим, що тенденція делінквентної та злочинної поведінки неповнолітніх має сталу тенденцію до зростання, визначення факторів, які є передумовою виникнення такої поведінки, залишаються актуальними.

В даній статті ми намагаємося у формі наукового аналізу поєднати і висвітлити основні психологічні дослідження з питань агресивності неповнолітніх, яка в подальшому стає передумовою делінквентної поведінки. Висвітлення і аналіз різних наукових підходів до питання агресивності неповнолітніх і є основною метою даної статті.

В основу цієї статті були покладені наукові дослідження в галузі психології, а саме: роботи Бютнера К., Левітова М.Д., Лоренца К., Мартенса Р., Семенюка Л.М., Фрейда З. та ін.

Перша теорія, одним з основоположників якої є З.Фрейд, – теорія потягів. З.Фрейд вважав, що в людині існує два найбільш потужні інстинкти: сексуальний (лібідо) і інстинкт смерті. Перший розглядався як прагнення, пов'язане із творчими тенденціями в поведінці людини: любов'ю, турботою, близькістю. Другий несе в